

SUTRA
ĆE
SEKS
PONOVO
BITI
DOBAR

ARETÉ
IZDAVAČKA KUĆA

Naslov originala
Katherine Angel
Tomorrow Sex Will Be Good Again

Za izdavača
Nina Gugleta

Edicija Preobražaj

Glavna i odgovorna urednica
Nina Gugleta

Izvršna urednica
Ana Jovanović

Lektura
Jelena Janković

Korektura
Aleksandra Dunderski

Dizajn korica
Anja Banješević

Štamparija
Artprint, Novi Sad

Tiraž
1000

Izdavač
Areté, Beograd, 2022

SUTRA ĆE SEKS PONOVO BITI
DOBAR

ŽENE I ŽELJA U DOBA PRISTANKA

Ketrin Ejndžel

prevod sa engleskog

Ivana Tomić

Za Ali, Kasi, Mici i Sašu

Ne vidim kako bi pomoglo njoj – ili bilo kojoj drugoj ženi, zapravo – kad bih je predstavila kao krotiteljku ili kao plen svojih demoni, kao da su joj jedine mogućnosti bile trijumf ili poraz (rečeno vojničkim rečnikom, koji ne može biti dalji od njenog ličnog izraza).

Džeklin Rouz, *Respect: Marilyn Monroe, Women in Dark Times*

PRVO POGLAVLJE

O PRISTANKU

Početak druge decenije ovog veka, porno glumac Džejms Din snimio je film sa osobom koju je nazvao *Devojka Iks*. Radio je to s vremena na vreme. Obožavateljke bi mu pisale da žele da imaju seks s njim ili bi on na svom veb-sajtu objavljivao oglas: „Snimate scenu sa Džejmsom Dinom.” U razgovoru sa novinarom, aprila 2017, samo nekoliko meseci pre nego što je medije preplavila afera o seksualnom uznemiravanju i zlostavljanju koje je počino Harvi Vajnstin – i samo dve godine nakon što je i sâm Din optužen (ali ne i osuđen) za brojne seksualne presteupe, rekao je:

Organizujem konkurs *Snimate scenu sa Džejmsom Dinom*, na koje se prijavljuju žene. Posle nekoliko veoma dugih razgovora sa kandidatkinjama i meseci ubeđivanja da će svi saznati ako to urade i da će im se životi zauvek promeniti, rečju, posle mojih neumornih pokušaja da ih od toga odgovorim, na kraju snimamo scenu.

Zapravo, u filmu sa Devojkom Iks jedva da ima seksa. Najveći deo filma posvećen je flertovanju, dugom, napetom razgovoru koji se vrti oko toga hoće li to uraditi – imati seks, snimiti ga i objaviti na internetu. Devojka Iks okleva, oscilira između želje i straha, prvo hoće, pa se povlači, kreće ka njemu, pa okleva. Nečka se, mozga i preispituje. Razmišlja naglas, a Din pokušava da je shvati.

Pretpostavljamo da je došla zbog snimanja scene sa Džejm-
som Dinom, ali kad joj je on otvorio vrata, devojka se unervo-
zila. Ušla je u stan, obučena u PVC helanke, svilenu bež ko-
šulju zakopčanu do grla sa crnim detaljem. Mi je posmatramo
iza kamere, zajedno sa Dinom, koji je snima dok ona uzbude-
no skakuće, smeje se piskavo, nervozno. Stalno ponavlja: „O
Bože! O Bože!” U nekim trenucima jedva naziremo prostor –
sjajne površine, mnogo svetlog drveta, a zatim gledamo njega
kako spušta kameru. Na sebi ima pocepane farmerke i bele
patike. Unosi joj se kamerom u lice, devojka se okreće. Zadir-
kuje je. „Ti si devojka sa koledža, pametna si, ništa ti ne fali.”
Šetaju gore-dole po kuhinji, sa velikim blistavim pultom na
sredini prostorije, vidimo i hodnik sa bordo zidovima i belim
lajsnama. Pita je kako želi da je zove. Ona ćuti. „U redu”, kaže
Din, „zvaću te Devojka Iks dok ne odabereš sebi ime.”

8   Bojažljiva je, nervozna. „Ne smem ni da te pogledam.” Pri-
lazi mu pa se udaljava od njega. Seda na belu klupu za sjajnim
hromiranim stolom. Pričaju o ugovoru – slika je mutna – de-
talji nisu za naše uši. Ponovo se izoštrava, devojka slika selfi.
Sprema se da potpiše, ali zastaje i kaže: „Šta radim sa svojim
životom? Šta koji k... radim sa svojim životom?” Može da se
predomisli u bilo kom trenutku, kaže on. Mogu da pocepaju
ugovor. Slika je opet mutna, pa se izoštrava. Vidimo devojku
kako potpisuje ugovor. „Kasnije možemo da smislimo umet-
ničko ime”, kaže on, „osim ako ne želiš da budeš Devojka
Iks?” „Ne znam”, nevoljno se izvlači. „Nemam pojma. Nikad
to nisam radila.”

Napetost Devojke Iks ima samo jednu svrhu – da laska Dinu
– to je znak njenog strahopoštovanja prema ovoj velikoj, ne-
verovatnoj zvezdi. Istovremeno, služi da spreči eventualne
posledice od kojih Devojka Iks možda strahuje – da će je Din
ili gledaoci smatrati egzibicionistkinjom, možda će misliti da
samo traži nevolje. Priprema se da se izloži.

Devojka Iks sprema se za tuđe gladne poglede. Verovatno zamišlja da će to uzbuditi i zadovoljiti posmatrača – uključujući možda čak i onog u sebi, koji želi da je gleda kako ima seks sa Dinom. Kad pita: „Šta radim sa svojim životom? Šta koji k... radim sa svojim životom?“, osećam da zamišlja i pogled drugaćijeg gledaoca – strožeg, naklonjenijeg cenzuri. Oba ta posmatrača – i onaj koji je podstiče i onaj koji je opominje – najverovatnije su internalizovani u Devojci Iks, kao što su i u mnogim ženama: gledalac kojeg hoćemo da zadovoljimo, i gledalac od čijeg neodobravanja i odmazde strahujemo i ne želimo da ga isprovociramo. Devojka Iks se obračunava sa gledaocima u svojoj glavi, ali i sa snagom samog prizora.

Ona impulsivno traga za zadovoljstvom, ali je i otuđena, stidljiva i inhibirana. Koleba se između neustrašivosti i divlje svesnosti neravnoteže moći između nje i Dina. Njeni ulozi su visoki i zato je gotovo nemoguće prozreti njenu odluku da ostvari svoju želju. Ta discijativna treperenja, te promene brzine i sredstava potiču upravo iz snage kaznenih ideja o ženskoj seksualnosti i ličnosti. Devojka Iks hvata se u koštac sa pitanjima koja mnoge žene sebi postave kada prvi put spavaju sa muškarcem ili kada otkriju svoju želju, kao što sam se i ja pitala: Hoću li biti u opasnosti? Kad otkrivam sebe, da li se odričem privatnosti i dostojanstva? Da li će me proganjati moji postupci? Da li ću moći da se oduprem neželjenim tuđim prohtevima? Da li sam time što sam rekla da onemogućila sebe da kasnije kažem ne?

Kad Devojka Iks izražava svoju ambivalentnost: „Hoću da imam seks sa tobom, ali ne znam da li želim da to pokažem svetu“, Din je razume: „Nećeš da ti govore da si kurva.“ Ona nastavlja imitirajući muški glas: „Video sam da se jebeš s njim, zašto se onda ne bi jebala i sa mnom?“ Ta misao nije sasvim paranoična. U Severnoj Irskoj 2018. godine održano je suđenje jednom ragbisti za silovanje. Po rečima žrtve, koja je imala seks sa dvojicom drugih momaka kada je optuženi ušao

u sobu a ona odbila njegov predlog da im se pridruži, rekao je: „Jebala si se sa drugima, pa što ne bi i sa mnom?” Ako se pretpostavlja da je žena želela seks – makar i samo jednom, sa jednim muškarcem – zbog toga postaje ranjiva. Zbog svoje želje, više nema pravo na zaštitu, ni na pravdu. Kad pomisle da je žena pristala na nešto, više nikad ništa ne sme da odbije.

U filmu ima mnogo trenutaka smeha, radosti i zadovoljstva; može vam čak i prijati da ga pogledate. Ima i humora, i razigranosti, i zadirkivanja. Izgleda kao da se Devojka Iks i Din stvarno sviđaju jedno drugom, vidi se hemija. Ona ga pobeđuje, nema više strahopoštovanja, postaje sarkastična, odsečna. Ima tu i nespretnosti, a ima i pogrešnih poteza; njena ambivalentnost, njegova nesigurnost da li da insistira ili da se povuče.

Na kraju prevazilaze prepreke. Prelaze liniju, imaju seks. Njihovi glasovi isprekidani su dugim periodima tišine i pauzama. S vremena na vreme devojka uzdiše, smeju se, ćaskaju. 10 Koliko god je to moguće proceniti spolja – a nije – izgleda da im prija, da se zabavljaju, uživaju. Neko vreme sede u tišini, a onda se dogovore da izađu na terasu i zapale cigarete. „Hoćeš da isključim kameru?”, Din pita. „Da”, kaže ona. „Važi”, kaže on. Devojka počne da se oblači. „Gasim kameru”, kaže on. „Gasi”, kaže ona. On prilazi kameri licem okrenut prema nama, gledaocima. „Sad ću da ugasim kameru”, kaže.

Verovatno nikad nećemo saznati šta se dogodilo posle ovoga; šta se dešavalo u pauzama između snimljenih delova; šta je montirano, koje razgovore nismo čuli, kakav seks nismo videli. Verovatno nikada nećemo saznati šta je Devojka Iks mislila o optužbama protiv Dina, da li joj je tog dana zbog nečega bilo neprijatno, da li ju je nešto rastužilo ili razbesnelo. Ne znam priču Devojke Iks, ali u filmu vidim bolno – i dobro poznato – iskustvo, vidim da je rastrzana, da usklađuje želju sa rizikom, da joj je mnogo toga na umu dok traga za uživa-

njem. Žene znaju da ih želja za seksom može ostaviti nezaštićene i da se može iskoristiti kao dokaz da nasilje zapravo nije ni bilo nasilje (sama je to tražila). Devojka Iks nam pokazuje, dakle, da nije samo izraz želje, već i samo postojanje želje omogućeno ili inhibirano uslovima u kojima se ona ispunjava. Kako možemo znati šta želimo kada se od nas istovremeno traži da to odgonetnemo, ali i da pretrpimo kaznu zbog toga što želimo? Nije ni čudo što Devojka Iks ima pomešana osećanja, paralizovana je neizvesnošću. Džejms Din ne razume ni delić od melanholične komplikacije seksa za Devojkicu Iks – ne mora da razume. Devojka Iks je, međutim, odrasla sa nemogućim zahtevima. Ona proživljava dvostruku vezu u kojoj žene postoje: možda je odbijanje teško, ali pristajanje je podjednako teško.

§

Godine 2017. u javnost je izbila bujica optužbi protiv Harvija Vajnstina. Istovremeno, slogan #MeToo koji je osmislila Tarana Berk još 2006. da bi privukla pažnju na seksualno zlostavljanje mladih Afroamerikanki, proširio se društvenim mrežama podstičući žene da ispričaju svoje priče o seksualnom zlostavljanju. U narednim mesecima mediji su brujali o toj temi, a posebno o zloupotrebama moći na radnom mestu. U takvom okruženju čin iznošenja sopstvenih iskustava shvaćen je kao nezaobilazno dobro koje ne treba dodatno dokazivati.

Bilo mi je drago što je ceo događaj toliko medijski praćen, mada sam i strahovala od toga šta bih sve mogla da čujem. S vremena na vreme bivala sam prinuđena da isključim radio i prekinem beskrajni niz jezivih priča. U vreme zenita #MeToo pokreta imala sam utisak da se od žena traži da ispričaju šta im se desilo. Nagomilane priče na internetu, Fejsbuku, Tviteru, kao i one koje sam čula uživo, stvorile su

određeni pritisak i probudile iščekivanje. Kad ćeš ti ispričati svoju priču? Bilo je teško zanemariti glad društva za ovim pričama, apetit izražen jezikom zabrinutosti i gneva, koji se pod konac uklapa sa uverenjem da je govorenje istine temeljna, aksiomska vrednost feminizma. Pokret #MeToo nije samo valorizovao govor žena, već je rizikovao da se njihovo obraćanje pretvori u dužnost, obavezni prikaz feminističke moći samoostvarenja, odlučnosti žene da odbaci stid i dokaz njene sposobnosti da uzvratiti poniženje. Takođe, zadovoljio je sablasnu žeđ za pričama o zlostavljanju i ponižavanju žena – iako, doduše, krajnje selektivno.

12

Kada tražimo od žena da progovore i zašto? Ko ima koristi od njihovih reči? Pre svega, od koga tražimo reč – i čije stavove slušamo? Iako optužbe bilo koje žene za seksualno nasilje najčešće nailaze na snažan otpor, optužbe bogatih belih žena imale su više prostora u #MeToo pokretu u odnosu na optužbe mladih Afroamerikanki čije su porodice decenijama tražile pravdu u postupcima protiv muzičara i seksualnog zlostavljača R. Kelija. Istraživanja pokazuju da je manja verovatnoća da će javnost verovati Afroamerikankama koje prijavljuju seksualno zlostavljanje nego njihovim vršnjakinjama belkinjama (za Afroamerikanke se smatra da su zrelije i seksualno upućenije od njihovih vršnjakinja belkinja). Osim toga, presude za silovanje belkinja su strože i ozbiljnije u odnosu na presude za seksualno zlostavljanje Afroamerikanki. Nije svejedno ko govori.

Ipak, od žena se ne traži da govore samo zbog prošlosti, već i zbog budućnosti – otvoren govor je neophodan sastojak za sprečavanje budućih nedela, a ne samo za rešavanje prošlih. Poslednjih godina otkrili smo da su za dobar seks ključna dva elementa – pristanak i samospoznaja. U domenu seksualnih odnosa, gde je pojam pristanka dominantan, žene moraju da govore – i moraju da govore o onome što žele. Dakle, žene moraju znati šta žele.

U onome što ću nazvati kulturom pristanka – široko rasprostranjenoj retorici koja tvrdi da je pristanak glavni lokus za transformaciju bolesti naše seksualne kulture – govor žena o tome šta žele istovremeno je zahtevan i idealizovan, reklamiran kao marker progresivne politike. „Spoznajte svoje želje i želje svog partnera”, poručivao je članak *Njujork tajmsa* u julu 2018. obećavajući da „dobar seks nastaje na mestu gde se ta dva cilja susreću”. „Pričajte sa partnerom”, podsticao je seksualni edukator na BBC Radiju 4 u emisiji *Novo doba pristanka*, u septembru iste godine misleći na direktan i iskren razgovor o seksu. Recite da li želite seks i, ako želite, ispričajte šta tačno želite. Kažu nam da upražnjavamo seks pre nego što dođemo do spavaće sobe – u kafiću, u taksiju na putu kući – kasnije će vam biti drago zbog toga, ma koliko vam se u trenutku činilo čudno. „Entuzijastičan pristanak”, napisala je Đidi Engl u *Tin Vogu*, „neophodan je da bi obe strane uživale u tom iskustvu”. Ovaj uvreženi stav izrazio je naučnik, Džozef Dž. Fišel, govoreći da „entuzijastični pristanak, u kojem vidimo želju, nije samo osnova za seksualno zadovoljstvo, već gotovo i njegov garant”. Ovde ženski govor nosi teško breme: obezbeđivanje zadovoljstva; poboljšanja seksualnih odnosa i rešavanja nasilja. Pristanak, kao što Fišel kaže u svojoj knjizi *Screw Consent* „obogaćuje seks magijom morala”.

Ova retorika nije sasvim nova; pristanak je u središtu pažnje feminističkih kampanja, naročito od devedesetih godina prošlog veka, provocirajući usput veoma uznemirene komentare (više o tome uskoro). Godine 2008. Rejčel Kramer Basel napisala je: „Dužnost žena prema sebi i prema našim partnerima nalaže nam da glasnije izrazimo šta želimo u krevetu, ali i ono što ne želimo. Nijedan partner ne može sebi priuštiti da bude pasivan, da čeka i gleda dokle je druga osoba spremna da ide.” Teško je pobiti istinitost izjave da moramo reći šta želimo i da moramo znati šta želimo, naročito ako neko ozbiljno shvata žensku autonomiju i zadovoljstvo u seksu. Ova nared-

ba ženama da jasno spoznaju i saopšte šta žele neraskidivo je povezana sa slobodom žena, budući da naglašava njihovu sposobnost – ali i pravo – da uživaju u seksu.

Progresivna misao dugo je držala po strani seksualnost i zadovoljstvo smatrajući ih zamenama za emancipaciju i oslobođenje. Upravo to je kritikovao filozof Mišel Fuko 1976. godine u knjizi *Volja za znanjem – istorija seksualnosti*, kada je napisao da će „sutra seks opet biti dobar”. Parafrazirao je, pakosno, stav kontrakulturnih seksualnih liberacionista šezdesetih i sedamdesetih; marksista, revolucionara, Frojdrovih sledbenika – svih koji su verovali da konačno moramo reći istinu o seksualnosti ako hoćemo da se oslobodimo moralizatorskih kandži prošlosti, represivne viktorijske prošlosti. Za razliku od njih, Fuko je skeptično posmatrao način na koji „gorljivo dočaravamo sadašnjost i pozivamo se na budućnost”, i tvrdio je da su uštogljeni viktorijski u stvari bili vrlo blagoljubivi kad je reč o seksu, čak i ako je ta njihova opširnost poprimala oblike patologije, abnormalnosti i zastrašivanja. Fuko nije samo opovrgao klasično poimanje Viktorijana kao razboritih, ukočenih i čutljivih; već se suprotstavio truizmima da govorenje o seksu predstavlja oslobođenje, a ćutanje represiju. „Ne smemo misliti”, napisao je, „da se neko ko prihvata seks istovremeno odriče moći.”

Seks je oduvek bio, ali i dalje je, zabranjen i regulisan na bezbroj načina, a naročito je ženska seksualnost bila intenzivno ograničavana i kontrolisana. Ipak, Fukoove reči zaslužuju pažnju. Opet smo došli do tačke kada se čini da je sutra baš blizu, na pomolu, nadohvat ruke – kada će seks opet biti dobar, do trenutka kada dočaravamo sadašnjost i apelujemo na budućnost, naoružani alatima potrebnim za ukidanje represija iz prošlosti – alatima pristanka i, kao što ćemo videti, istraživanja seksa. Ipak, ni govor ni saopštavanje istine nisu sami po sebi posledice emancipacije, baš kao što ni govor ni

ćutanje nisu nužno oslobađajući, niti represivni. Štaviše, represija može delovati kroz mehanizme govora, kroz ono što je Fuko nazvao podsticanjem na diskurs. Pristanak i njegovo umišljanje apsolutne jasnoće stavlja teret dobre seksualne interakcije na ponašanje žena – na ono što žele i na ono što mogu znati i reći o svojim željama; na njihovu sposobnost da prikažu samopouzdanu seksualno biće, kako bi osigurale obostrano prijatan seks bez prinude. Teško onoj koja ne poznaje sebe i ne izriče to znanje. To je, kao što ćemo videti, opasno.

U jednom intervjuu, meta Vajnstinove kampanje seksualnog zastrašivanja izjavila je da se strašno plašila da „čačka mečku”. Kada se suočila sa njegovim zahtevima, strahovala je od toga da će bilo čime isprovocirati njegov bes, nasilje ili želju za osvetom. Na Vajnstinovom suđenju u januaru 2020. u Njujorku, jedan svedok izjavio je da je za Vajnstina reč ne bila kao okidač. Žene su naučene – ne samo od strane samih nametljivih muškaraca – da preterano brinu o osećanjima muškaraca; socijalizovane su tako da sebe smatraju odgovornima za dobrobit muškarca, ali i za njegov bes i nasilje. Pored toga, žene su učili da moraju ići do kraja ako nekome daju signale. Ako pokažu interesovanje za nekoga, a zatim ga odbiju, same su krive za sve moguće posledice. Povređeni muški ego najverovatnije će prasnuti u bes, a pošto je veći deo društvene komunikacije indirektan, naročito kad strah stupi na scenu, žena može da ga odbije oprezno, tiho, neprimetno kako bi omogućila muškarcu da sačuva obraz i izbegne otvoreno pokazivanje netrpeljivosti prema njemu.

Ipak, oprezno *ne* možda nekad neće biti shvaćeno kao *ne*, a njegova delikatnost i krhkost može se ženi obiti o glavu, u sudnicama, u optužbama i u moralnom pogledu. „Jeste li rekli ne dovoljno glasno? Jeste li odgurnuli mečku?”